

ПРЕДЛОЗИ *ОТКУД(Е)*, *НАКУД(Е)* И *ДОКУД(Е)* У ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИМ ГОВОРИМА

Овај прилог говори о двочланим предлошким јединицама *откуд(е)*, *накуд(е)* и *докуд(е)*; циљ му је да утврди у којим се говорима српског језичког простора оне употребљавају, а затим и да представи њихова синтаксичка значења: просторно и временско.

Кључне речи: српски дијалекти, призренско-тимочка дијалекатска област, синтакса падежа, спацијалност и темпоралност, предлози *откуд(е)*, *накуд(е)* и *докуд(е)*.

1. Циљ овога прилога јесте да утврди у којим се говорима српског језичког простора употребљавају сложени предлози *откуд(е)*, *накуд(е)* и *докуд(е)* и да представи синтаксичка значења у којим се они појављују. У питању су двочлане предлошке јединице с предлогом *куде* и препозиционим предлозима *од*, *на* и *до*. Предлог *куде* је типичан за призренско-тимочке говоре, тако да већ на самом почетку истраживања можемо претпоставити да су ови облици везани за поменути дијалекатску област. *Куде* се обично може „превести” стандардним предлогом *код*, а појављује се са значењем оријентационе индирективности и адлативности необележене обавезношћу досезања циља.³ У сложеном предлогу *откуд(е)* присутно је, међутим, чисто аблативно значење (унето са предлогом *од*), *накуд(е)* је предлог са изузетно наглашеном директивношћу

¹ Marina.Jurisc@isj.sanu.ac.rs

² Овај прилог резултат је рада на пројекту 178020 - *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

³ Терминологија која се употребљава у овом раду преузета је од С. Павловића (2006). Оријентациона индирективност предлога *куде* означава непосредну близину локализатора и оријентира, а адлативност необележена обавезношћу досезања циља подразумева „усмереност објекта локализације ка локализатору-циљу без података о томе да ли се локализатор-циљ и досеже” (Синтакса 2005: 190).

(попут стандардних предлога *ка* и *према*, на чијем се месту обично налази) и *докуд(е)* (као и предлог *до*) има потпуно адлативно значење.⁴ Према критеријуму аблативност ~ адлативност, у бинарној опозицији се налази предлог *откуд(е)* са предлозима *накуд(е)* и *докуд(е)*.

Географска распрострањеност предлога *откуд(е)*, *накуд(е)* и *докуд(е)*

2. Судаћи према досадашњим домаћим радовима из области дијалектологије и лексикографије, поменути предлози срећу се у призренско-тимочкој дијалекатској области,⁵ али уз извесна ограничења: изгледа да их нема на простору југозападног дела Косова и Метохије (Младеновић 2010: 352–434)⁶ и Сврљига (Богдановић 1979)⁷, затим, неки од њих изостају у појединим говорима поменуте области: у Запаљу (Ј. Марковић 2000) и Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987) забележено

⁴ Поједини истраживачи на месту поменутих предлога бележе дуплирање предлога: *на куд(е)* (Митровић 1984: 197; Богдановић 1987: 244; М. Марковић 1993: 261; Тома 1998: 384; 397; Ј. Марковић 2000: 233), *до куд(е)* (Жугић 2005: 236), а код неких се може приметити колебање у записима (на пример, Р. Стојановић предлог *докуде* бележи и као једну реч и као *до куде*, в. потврде у т. 3.3 и 4.3). Ипак, на основу грађе забележене на простору Горње Пчиње и шире околине Врања, као и према материјалу, који нуди већина монографија и речника о призренско-тимочким говорима, може се закључити да ове предлоге треба третирати као двочлане предлошке јединице. Уосталом, те исте предлоге, регистроване у кумановском говору, Видоески такође сматра двочланим предлошким јединицама (Видоески 1962: 182), а на исти начин евидентирани су и слични предлози *докъде*, *накъде*, *откъде* у *Бугарском речнику* (РБЕ 1984; 2000; 2002). Информативно, у поменутиим српским говорима постоје и прилози истих форми *куде*, *откуд*, *накуде*, *докуде*, што неки од истраживача нису прецизно разграничили.

⁵ У *Речнику ЈАЗУ* (РЈАЗУ) не помиње се предлошко значење лексеме *откуд* (*откуда*, *откуде*), нити су регистроване речи *докуд(е)* и *накуд(е)*, док велики *Речник САНУ* наводи и предлошка значења лексема *накуд(е)* и *откуд(е)*, уз потврде које су очигледно забележене у југоисточној Србији (РСАНУ), али не бележи лексему *докуд(е)*.

⁶ Не треба игнорисати чињеницу да монографији *Заменеци у говорима југозападног дела Косова и Метохије* није био циљ да дâ инвентар свих предлога који се употребљавају на поменутом простору, што је можда и разлог да истраживани предлози нису регистровани. Ипак, у богатим *Тектовима* поменуте књиге (Младеновић 2010: 352–434) не може се срести ниједан од ових предлога, а они се не помињу ни у говору Сретечке жупе (М. Павловић 1939), а ни у *Српском призренском говору* (Реметић 1996). У шарпланинској жупи Гора такође нису забележени, али се тамо појављује друга занимљивост међу предлозима, помиње се „предлог месног значења *ке* којим се казује правац (Трчи *ке кућа*), локационо значење (Бил’е *ке брата*)” и „место почетка кретања у предлошком скупу *от ке* (*От ке сина* дошла)” (подвукла М. Ј.) (Младеновић 2001: 467), при чему *предлошки скуп от ке* умногоме подсећа на поменути предлог *откуд(е)*.

⁷ У сврљишком крају у ствари се сусрећу тимочко-лужнички и сврљишко-заплањски тип говора.

је само *на куде* (*на киде*), у *Тимочком речнику* само *докуде* (Динић 2008), у лужничком говору је евидентирано *докуде* и *накуде* (Ћирић 1983)⁸. Сигурно је, међутим, да су сви заступљени у говору Горње Пчиње (Јуришић 2012), Црне Траве (Стојановић 2010: 180, 502)⁹, јабланичког краја (Жугић 2005: 215)¹⁰, Лесковца (Михајловић 1977; Митровић 1984)¹¹, Ниша са околним селима (Тома 1998; Јовановић 2004; 2007)¹² и Пирота (Живковић 1987). Није неочекивано ни то да у непосредном суседству са истраживаним српским говорима – у кумановском говору, такође функционишу предлози *докуде*, *накуде* и *откуд(е)* (Видоески 1962: 182), осим тога, и бугарски језик располаже сасвим сличним предлозима: *докъде*, *накъде*, *откъде* (РБЕ 1984; 2000; 2002).

Просторна значења предлога откуд(е), накуд(е) и докуд(е)

3.1. Предлог *откуд(е)* се појављује искључиво у аблативном значењу (просторни однос у коме се одређује полазна тачка усмереног кретања), прецизније, аналитичке конструкције са овим предлогом означавају „удаљавање од локализатора без импликације о којем делу локализатора се ради” (Синтакса 2005: 153), дакле, значе исто што и аналитичке конструкције *од + ОП*¹³. Предлог *откуд(е)* може се наћи и уз индирективни глагол и тада поново означава некакво просторно одмеравање. Потврде:

довели струју *откут Кленике*; а он јадан све *отку[д] Трговиште*; отидеф си *откут кућуту*, у цркву си отидеф; Мајке, Бугари ете ги, рече, идев отут, *откут школу*, ја ће се скрију; одма туј *откуде дршкуну* се заскапе – у

⁸ Нажалост, постоји и могућност да нека од ових лексема једноставно није примећена, а у ствари је саставни део лексике описаног говора.

⁹ У овом речнику регистровани су предлози *накуде* и *докуде*, а у одредницама *откуд* и *откуде* поменуте лексема престављене су искључиво као прилози, међутим, постојање предлога *откуд(е)* потврђено је богатом грађом датом у оквиру других одредница, на пример: *долечан*, *долура се*, *домаћиња се*, *задава се* (Стојановић 2010: 180, 181, 183, 235).

¹⁰ У *Речнику* Р. Жугић евидентиран је само предлог *накуд(е)*, док постојање предлога *откуд* и *докуде* потврђују примери у оквиру других одредница: *гунтавим се*, *плоте*, *залихам*, *обрнем* (Жугић 2005: 67, 274, 103, 236); ни монографија истог аутора не региструје предлоге *откуд* и *докуде* (Жугић 2010).

¹¹ У Михајловићевој монографији о лесковачком говору примећено је предлошко значење лексема *откуде*, *накуде/накиде* и *докуде* (Михајловић 1977: 53, 55, 85, 84, 81), док су у *Речнику лесковачког говора* Б. Митровића регистровани само облици *откуде* и *накуде* са овим значењем (Митровић 1984: 197, 228).

¹² В. Јовановић бележи сва три предлога у селу Каменица код Ниша, а П.-Л. Тома само „удвојене предлоге” *на куде* (Тома 1998: 384, 397).

¹³ У стандардном језику на месту аблативних конструкција *од + ОП* и *откуд(е) + ОП* налази се предлог *од* са генитивом.

смислу: одмах од *дрике* паприка почне да се квари, да скапава; они не ‘нас’ излэгаше и дојдоше, опет се врнаше *откут нарте* – у значењу: вратише се поново са оног места где су се налазиле сакривене паре; па тој *отку[m] татка* кат пођемо; у десет саат мој старејко отиде *откуд нас*; имаше двоји врата, знаш, на туј собу, едни *откуд улицу* ‘са оне стране на којој је улица’, едни там накуде реку; а они су били, стоката ги је била *откуд нас* ‘са оне стране на којој смо били ми’, одовут, ми смо близу до Лесницу, горе, у Козји Дол куде смо (Горња Пчиња – Јуришић 2012);

Пројде нис пут едан баја Цора *откуде Власину* (баја – 43)¹⁴, Иде грмеж *откуд Острозуб* (грмеж – 148), Гуглају се облаци *откуде Плану* (гугла се – 152), Гуглави га *откуд Власину*, збирај рукољке докле не врне (гуглави (се) – 152), Съл ме загледују, ко да сам дошал *откуде дивји људи* (дивји – 168), Низ Мејану прооду долечни људи, *откуде Клисуру* и Божицу (долечан – 180); зададе се беличас облак *откуде Власину* (беличас – 58), Бистри га *откуде запад*, ће осване убаво (бистри – 64), Грувају топови *откуде Плану* (грува – 150), Уплаши ни тој грување *откуде Чемерник* (грување – 150), Лети слнце изгрева *откуде Станикин крс* (изгрева – 302), Иди подбирај овце *откуд реку*, још малко, ће ги терамо у трлу (подбира (се) – 663) (Стојановић 2010);

Закрати ни да проодимо крз њигов обор, сѓг залићамо *отку[д] Циљков сливар* за у башчу (залићам – 103), Они засидали онај прелаз, сѓ[г] ће залићамо за у башчу *отку[д] Циљкини* (засидам – 114), Прекачи тој дете преко пло[т] да не залића *откут нут!* (прекачим – 301), Не га дете више прекачуј преко плот, све нокчики одрало, боље да зађеш *отку[д] цокак!* (прекачујем – 301); Гунтави се там *откуд Лебане*, ће заврне (гунтавим се – 67), Вати чаршав *отку[д] тебе*, па вучи (ватим – 33), Оној плотэ *откуд Благоју*, подало, да га потпреш с нику мотку докле не купимо циглу (плоте – 274), Мора да засићујем овај прозор *откуд комишију* (засићујем – 114), Да осидам плот *откут комишију* (осидам – 260), Осидаја *отку[д] цокак* плотк, мош прерипи кој си оће (плотк – 274) (Жугић 2005)¹⁵;

Вика *откуде хош*; Доћује *откуде Ветерницу* (Михајловић 1977: 53); Ене ги јоште идев ђаци *откуде чаршију* (Митровић 1984: 228);

Откуд Бреницу иде црни облаци (Јовановић 2004: 517), Зададе се неки црни облак *откуд Бреницу* и манумо работу (зададе се – 430) (Јовановић 2007);

¹⁴ Ради лакшег сналажења, у загради након потврде дата је одредница (у којој је уочена истраживана појава) и страна (на којој се та одредница налази), а тек након изношења свих потврда из истог извора – наводи се његов назив (тј. назив речника одакле су потврде преузете). Осим тога, преузете потврде дате су на исти начин као у литератури из које су цитиране, уједначавање је извршено само у виду доследног истицања синтагми са одређеним предлогом италиком.

¹⁵ У *Јабланичком речнику* нема одреднице *окуд*, али ова лексема се често појављује у самој речничкој грађи (у оквиру других одредница).

Дудњи *откуд Комарицу* (дудњи – 34), Задаваоше се облаци *откуд Комарицу* (задава се – 43) (Живковић 1987);

Ја би те молио да ме попуштиш мало у твоју њиву *откуд мене*, да имамам *куд* да начиним *уврат* кад *орем* (М. Марковић 1986: 391).

3.2. Предлог *накуд(е)* са ОП појављује се у означавању адлативности необележене обавезношћу досезања циља, која подразумева „усмереност објекта локализације ка локализатору-циљу без података о томе да ли се локализатор-циљ и досеже” (Синтакса 2005: 190). Он се обично употребљава у аналитичким конструкцијама уз директивне глаголе. Његово основно значење (које одговара стандарднојезичким предлозима *ка*, *према*) је управљеност и кретање у правцу именованог појма:

накуде I Рад., *накуде* Дренов^ац III Ман., *накуде* Босну III Вр., *накуде* њиву III В. Б. (Белић 1999: 205);

Накуде *бужете* ус пла^нину, куде тво^ега при^јетел^я; и ја, извади де^ца, па по^јдем *накуде* *кућу*; па навечер ће си га дигне, ће носев, *накуде* *куће* кат по^јдев; тр^еба да иду *накуде* *до*м; напрет идеја по травке, там *накуде* *ва*ше *куће* до^ле; после иде *накуд* *овој*, *Мијајло*фце; Збрамо сто^ку, надоле потера^мо, ни^е, едно вр^з друго, и гов^еда и *о*фце, те^ре, те^ре нанам – они ни стигоше *накуде* *Гради*ште! Куде ће побегнеш?; бегамо све *накуде* *кућу* нава^мо; тамн *накуде* *избу*, ја више *кућу*; Па, снашка за ад^ет, већем кад бидне *накуде* *кућу* и стар^ејко гу качи на ко^ња да ја^ше; потргнала гу *накуде* *г*роп; и они, потргја се ед^н *накуде* *едно*га, врз њега падја тр^упат и убија га; и нафр^ла *накуде* *нас*, ми по^јемо, ви^камо ту^ј; по^јемо, срет^ињав ни же^не са сита, фр^лав жи^то *накуде* *нас*; и пл^йска[в] во^дуту они *накуде* *мене*, ја *накуде* *њим*; она нешто пружа се *накуде* *ради*о; и с^г идемо *накуде* *кућу* и ви^камо; а на он^ј же^ну гу нама^ала (краву) *накуде* *кућу* да иде; и кат ср^етнемо чов^ека ели при^јемо *накуде* чов^ека, ми пл^йскамо га с^с во^ду, пл^йскамо га; а с^г, д^е, да те вр^ли Бок там да отидеш *накуде* *нас*; И отишла си *накуде* *куће*; и т^ек па си по^јдомо, зна^јеш, *накуде* *кућу*, ова^м *накуде* *Кисели*цу; ми све сл^ушамо на^гамо, *накуде* *Бујано*фце, би^је, би^је, то^пови; Там па *накуде* *Стари* Гл^ок па све друго^јаче; те^ј с^емке по ни^цав, а он^ј *накуде* *цвећку*та надоле по не ни^цав; *накуде* *Кози* До^л онд^е има га б^еш; од] тиг^ања[т] дрш^куту си гу завр^ти *накуде* *њум* да је; имаше дво^и вр^ата, знаш, на ту^ј со^бу, едни откуд у^лицу, едни там *накуде* *реку*; он се осира^ја *накуде* *овна* (Горња Пчиња – Јуришић 2012);

Б^еж *накуде* *кош^ару*, да те не ви^ду (бежи – 55), у^јану ко^ња и отид^е *накуде* *Троскач* (беснило – 61), У^јанул ко^ња, напунил бис^аси, одлет^е *накуде* *Власину* (биса^{си} - 64), Тр^чи *накуде* *мене* ед^но голо^трпче (голо^трпче - 140), До^ле *накуде* *Папрат* има^м две-ду^жице с компи^ри (ду^жица - 201), Зав^ати ми во^ду од Нико^лин кла^данац к^д про^одиш *накуд* *Ракицу* ре^ку (зав^ати - 227), К^д при^јдомо *накуд* *воденицу*, за^кречета кречет^ало (закречета - 247), К^д сл^нце ст^ане да зама^циња, при^бира^ј ов^це *накуде* *тр^лу* (замациња - 252), К^д сл^нце до^јде на за^од, по^кара^ј

говéда *накуде појáту* (заод - 257), знам да су говéда потерáли *накуде дóм* (зарове - 265), отидé *накúд воденицу* (кисел - 365), Узé крпáтак, па се врђи *накуде мéне* (крпатак - 399), Поткарúј óвце *накуде óгрење*, да пасу по лáд (лад - 411), Тáм, *накуде рекú-е* мокриња (мокриња - 459), Ка[д]-це наблизíмо *накуде во́з*, сéдомо да одáнемо у ладовíнку; Наблízи *накуде нáс тúј* тепсију, да и мí узнемо од бáницу (наблизи (се) - 476), Навáли га *накуде мéне*; Прибéри óвце, па ги навáли *накуде Јéреницу*; Къд бúде још конóпац до зáодак, навáли говéда *накуде појáту* (навали - 478), У плáдне навалúј говéда *накуде плáндиште* (навалује - 479), Ту га надведém такóј да водá не íде *накуде кúћу* (надведе - 489), Спушти стоку надóл, *накуде воденице*, да пасé по ладовíнку (надол - 492), и јá сам се, евé, накривíл *накуде грóб* (накриви (се) - 502), Плóт се почéл накривúје *накуде пúт* (накривује (се) - 502), Отидé с коњá *накуд појáте*; Рáсипа се кíша тáм, *накуде Боровíк*; Кáд појдеш *накуде Власíну*, вíкни ме (накуд(е) - 502), Те наóдиш ли *накуде нас?* (наоди - 508), Къд пројдó слбнчоглед бéше обрнут на овуј странú а сýк па обрнут *накуде Боровíк* (обрнут - 551), Óдвужда *накуде Мејáне* (одвужди - 565), Óдјаша *накуде Власíну* (одјаше - 568), Óдлази детé *накуде бáбу* (одлази - 569), Óдлиндра се пá *накуде Чуку* (одлиндра (се) - 569), Да пóчнемо одóвде да кóсимо, па *накúд падíну* (одовде - 573), Откаскáше на коњí *накуде Мањáк и Дукáт* (откаска - 610), Њóјна кúћа-е пóнадоле, *накуде долину* (понадоле - 687) (Стојановић 2010);

Мúгла[к] гу завидó, óтиде *накуде рекú*; Автобус óтиде *накуд Лебáне*, сýг брго ће се врне (накуде - 215), нéма кој да се осрне *накуде њúма* (пестување - 268), До стáницу úбав пúт, áсвалт, ал одóгле *накуде њíве* дрúскав, мало-мало па рупа (друскав - 78), Игор ватија жéлку па *накуде Ивáну*, а овој девојче да прецркне о[д] цтра (жељка - 87), Енé гу íде *накуде нáс* (заочим - 108), Згрвáлај тој клúпче *накуде мéне* (згрвáлам - 116), Отíдоше лúди *накуде лóжа* (немарљивко - 228), Цáбе се, ћерко обрђаш *накуде мéне* (обрђам - 236), Деца óголемúев, другáчко, а ми растéмо *накуде зéмљу* (оголемујем - 238), Óдманда се *накуде Влáјкове сливе* (одмандам се - 243), Приврђам тíја деца куде мéне къд нéмав кудé, тáтко се не осíра *накуде њí* (приврђам - 308-309), Стрkáлај ми тој клúпче *накуде мéне*, да се не дízам! (стркáлам - 379) (Жугић 2005);

Дођúје *накуде нас*; Иде *накуде Исáр*; Ајд *накуде мéне* (Михајловић 1977: 53, 55); Па ће пóђев *на кудé гробје* (Митровић 1984: 197);

óн мрдну *на куде мéн* Гр, бшш овдéка *на куде Видóсовино* ВК, *на киде Грдáницу* нагóre Ча, *на куде Градáницу* Ча, *на куде Морáву* Ча (Ј. Марковић 2000: 233); *на киде зúмно* Те (Ј. Марковић 2000: 226);

Од Придворицу *на куд Лескóвац* Т, отóше *на куд Бобóвиште* Тн, одáтле *на куд Мрáмор* Т, *на куд Лебан* отíшли Т, па ме опрáља дíм тáм *на куд Крушúје* Гр, а јá прúжам гу (пушку) *на куд ћенерáла* ГС, скренúше *на куд цркву*, Рúску ГА (Богдановић 1987: 244)¹⁶;

¹⁶ У Алексиначком Поморављу нису забележени предлози *докуде* и *откуде*, само *на куде* и то као удвојени предлози. У говору Заплања - такође.

оно јурну на код њи НС (Тома 1998: 397); Оде *накуд Ниш* (Јовановић 2004: 480);

Идем *накуде Ниш* (накуде – 93), Идем на *куде Пирот* (куде – 73) (Живковић 1987: 93)¹⁷;

Псега ји одлајаше *комто/накуде Трештеницу* ГС, Требе да су отишли *комто/накуде Габрицу* ГС (Тирић 1983: 103);

Овчари ложили огањ уз сено, па ветар дунуо на *куд сено* и запалио га, па су га једва угасили, могло је и све да изгори (М. Марковић 1993: 261).

3.3. У призренско-тимочким говорима адлативном конструкцијом ОП са предлогом *докуд(е)* истиче се досезање завршне тачке усмереног кретања (што је случај и са аналитичком конструкцијом са предлогом *до*).¹⁸

Испрати га *докуде Пронини*; *Докуде дома* ли? (докуде – 180), Доклацка се с мuku *докуде доктору* да види које ми-е тој на ногу (доклацка се – 179), Брзам, ега га стигнем *докуде Мејане* (ега – 208), Вржи га добро за самар и нема лабавење *докуде кућу* (лабавење – 410), Дојде ли туђо живинче *докуде авлију*, Ђума га одма набрзује (набрзује – 477), Не насобне *докуде воденицу*, неје близо (насебне – 497), Да проринемо снег *докуде кошару* (прорине – 772), Несам здрава на ноге, ал ступку по ступку – дојдо *докуде вас* (ступка – 906); Јаше едну бедевију, нема гу одовде *до куде Врање* (бедевија – 55), Не дава се и он ако-е малецак, дорипи *до куде њи* (дорипи – 184), Испраћамо ги нис-пут за у Предене *до куде Родмански рид* (испраћа (се) – 330), Одгледа га све плакаћећи чак до доле, *до куде Пронини*, како отиде у работу (одгледа – 566), Ту се прокраднем да дојдем *до куде њу* (прокрадне се – 767), Ишли смо у прошетку *до куде Јовин рид* (прошетка – 775), Слезни нис-пут, доле, *до куде мене* (слезне – 864) (Стојановић 2010);

Кьд отиде там *до куде кривину*, обрну се па ни кима (Жугић 2005: 236 – обрнем);¹⁹

Бе *докуде болницу* (Михајловић 1977: 53);

Їдемо зечас *докуде чешму*, па ће се врнемо (Јовановић 2004: 383);

Чэ д имо *докуде чешму*, па це врнемо (докуде – 144), Пожели смо донегде *докуде крушкату* (донегде – 147) (Динић 2008).

Следећа потврда из црнотравског говора показује да се и својеврсно одмеравање простора постиже комбиновањем истраживаних предлога

¹⁷ У *Пиротском речнику* постоји одредница *накуд / накуде* у којој је ова лексема евидентирана и као предлог *ка*, према: Идем *накуде* Ниш, и као прилог *куда*: *Накуде* идеш? Међутим, у одредници *куде* даје се потврда са удвајањем предлога *на* и *куде* (али поново са значењем према, у *правцу*, *ка*).

¹⁸ У стандардном језику на њиховом месту је предлог *до* уз генитив, у означавању краја усмереног кретања.

¹⁹ У *Јабланичком речнику*, предлог *докуд(е)* се не помиње, међутим, забележен је у оквиру одреднице *обрнем*, што наводи на помисао да он вероватно постоји у инвентару предлога, али није регистрован јер га аутор није доживео као целину већ као удвајање предлога (*до куде*).

откуд(е) и *докуд(е)* (као што је случај и са предлозима *од* и *до*): Моје је та̑м, *откуде ба̑ру*, па све нао̀ва̑м *докуде леишња̑к* (Стојановић 2010: 422 – лешња̑к).

Временска значења предлога откуд(е), накуд(е) и докуд(е)

4.1. Временски односи (темпоралност) се у овом раду посматрају као једноставнији подсистем од просторних односа (спацијалности), састављен из две велике целине: темпорална локализација (смештање радње у време) и темпорална квантификација (одмеравање дужине трајања или учесталости понављања детерминисане радње)²⁰. Предлог *откуд(е)* није забележен у временским конструкцијама²¹. Предлогом *накуд(е)* у аналитичкој конструкцији одговара се на питање *када се остварује* детерминисана радња (темпорална локализација), али њиме се може исказати и да се детерминисана радња понавља у одређеним временским интервалима означеним управном лексемом (темпорална квантификација). Аналитичким конструкцијама са предлогом *докуд(е)* одмерава се дужина трајања детерминисане радње, али и учесталост њеног понављања.

4.2. У призренско-тимочким говорима предлогом *накуд(е)* са општим падежом се реализује антериорност – ситуација у исказивању временских односа када је локализатор пре оријентира²². Аналитичке конструкције са овим предлогом, уз перфективне и имперфективне глаголе, налазе се на месту старог темпоралног датива са предлогом *према*. Потврде:

са̀димо дува̀н и *накуде Бо̀жии̑* га преда̀вамо и уз̀немо по нѐку па̀ру; Сѐк ће на по̀кладе то̀ј, за Вели̑..., *накуде Велѝгден*, пред Велѝгден; и та̀м *накуде Вѝдовдѐн* липса̀ си; све што ву треба̀ло донѐја и оно̀_вѐћем *накуде зору̀*: – Епа ма̀лај мо̀мај, ја̀ све што је треба̀ло донѐја сѐм: и обу̀ћу, и про̀мену

²⁰ Начин представљања временских односа у овом раду преузет је такође од С. Павловића (2006: 115–193).

²¹ Потврда предлога *откуд(е)* у временском значењу нема ни у оним радовима у којима су оне врло фреквентне у означавању аблативности (Жугић 2005; Стојановић 2010; Јуришић 2012).

²² Поменуто значење у овим говорима обично се граматикује предлозима *пред* и *пре* у аналитичким конструкцијама (на месту поменутих синтагми у стандардном језику се налазе предлошко-падежне конструкције: *пред* + *акузатив*, ређе *пред* + *инструментал* и *пре* + *генитив*, уп. Стевановић 1986: 428–429, 485, 342–343). Значење антериорне проксималности, тј. мањег степена временске удаљености од локализатора, по свему судећи, имају и темпорално *накуде*, (*с)према* (односно његове различите варијанте – *према* и *спрома* у Заплању (Ј. Марковић 2000: 232), *спром* у Лужници (Ћирић 1983: 105), *спрома* у Црној Трави (Стојановић 2010), (*с)према* у Горњој Пчињи и широкој околини Врања) и *уочи* (Ћирић 1983: 105; Богдановић 1987: 239; Жугић 2010: 130).

и нánис, отвáрај, отклапај!; иде ли око три саат, веће *накуде сáмнување*; мí отидóмо сáс мýжа ми, седíмо овáкој нáвечер, óно дванáје[с] саат, *накуде дванáјес* већем иде (Горња Пчиња – Јуришић 2012);

Климну слáнце *накуд зáодак* (Стојановић 2010: 369 – климне);
на *куде јéсен* Мр (Тома 1998: 397).²³

Предлог *накуде* са ОП може имати још једно темпорално значење – фреквентивност. Фреквентивност врло често може бити препознатљива само на основу контекста у аналитичким конструкцијама које су већ везане за неко друго временско значење. Присутна је често уз итерационе глаголе за које је карактеристична вишекратна реализација радње, односно, понављање радње (*долазити*), али и у другим случајевима, у којима управни глагол није итерациони, може се на основу контекста приметити да се детерминисана радња понавља у одређеним временским интервалима означеним управном лексемом. Наиме, код аналитичких конструкција са значењем темпоралне локализације често је неопходно присуство актуализатора. Одсуством и имплицитног актуализатора ове конструкције добијају значење фреквентивности. Тако у следећем примеру можемо уочити интерференцију између антериорности и фреквентивности:

сáдимо дувáн и *накуде Божíћ* га предавамо и ўзнемо по нéку пáру (Горња Пчиња – Јуришић 2012).

4.3. У истраживаним говорима аналитичке конструкције са предлогом *докуде* (као и оне са предлогом *до*) употребљавају се у означавању терминативности – одмеравања дужине трајања детерминисане радње, уз одређивање крајње тачке:²⁴

докуде плáдне I Сурач. Тем. (Белић 1999: 414)²⁵;

па óн прóшло лéто си печé (ракију), ее, *докуде Илíндан!* (Горња Пчиња – Јуришић 2012);

Чéкеј га *докуде мрáк*, ће дóјде с коњí (докуде – 180), Засéдне па се заборáви *докуде обéд*, не мóгу си од њу по кúћу срабоћујем (заседне – 266); Привáркај мáлко сíрење да стíгне *до-куде* прóлет (приварка (се) – 747) (Стојановић 2010);

Рабóтимо *докуде* плáдне (Живковић 1987: 29);

Ѐма га чýвамо *докуде Велигден*, па ако не бíва че га продадемо (Динић 2008: 144).

²³ Занимљиво је да *накуде* у кумановском говору значи *око*: „Може да значи и време (около): Нéгде *накуде* Петрóвд^{ан}н бéше, такóј знам Руѓ.” (Видоески 1962: 182).

²⁴ У стандардном српском језику и говорима са сачуваном флексијом ово значење граматикализује се генитивом са предлогом *до* (на пример: Синтакса 2005: 158; С. Павловић 2000: 74–75; Милорадовић 2003: 91–92).

²⁵ Ова потврда из Белићеве монографије о говорима југоисточне Србије забележена је на простору тимочко-лужничког поддијалекта.

Фреквентивност можемо препознати на основу контекста и у претходно наведеним аналитичким конструкцијама које су већ везане за значење терминативности:

Заседне па се заборáви *докуде обéd*, не мóгу си од њу по кућу срабоћујем (Стојановић 2010: 266 – заседне);

Работимо *докуде* плáдне (Живковић 1987: 29).

Остала значења предлога откуд(е), накуд(е) и докуд(е)

5. Синтаксичка значења истраживаних предлога редовно су просторна и временска, уз један изузетак везан за предлог *докуде*. Наиме, у говору Лужнице примећено је да се предлозима „*близо-близу/докуде/окол(о)*” означава „приближна мера”: Узéл је за њéга *близу/докуде/окол три милиóна* ДС, насéкал *близо/докуде/окол педесé ко́ла др́ва* Бр, Начука́ли смо *близу/докуде/окол два́јес шини́ка пасу́љ* ГС” (Ћирић 1983: 102).

Закључак

6. Предлози *откуд(е)*, *накуд(е)* и *докуд(е)* део су лексичког репертоара призренско-тимочке дијалекатске области, уз одређена ограничења: 1. нема их на простору југозападног дела Косова и Метохије и Сврљига и 2. неки од њих изостају у појединим говорима поменуте области. Иначе, ови предлози у аналитичким конструкцијама показују обично просторне и временске релације, са изузетком предлога *откуд(е)*, који нигде није забележен у означавању времена. Када је у питању спацијалност, предлог *откуд(е)* + ОП има искључиво аблативно значење, предлог *накуд(е)* + ОП означава адлативност необележену обавезношћу досезања циља, а предлог *докуд(е)* адлативност којом се истиче досезање завршне тачке усмереног кретања. У означавању темпоралности, предлогом *накуд(е)* са ОП се реализује антериорност (смештање детерминисане радње испред темпоралног оријентира), а предлогом *докуд(е)* – терминативност (одмеравање дужине трајања реченичне предикације уз одређивање крајње тачке). Обе темпоралне конструкције могу имати и значење фреквентивности – учесталост појављивања детерминисане радње (препознатљиво само на основу контекста у аналитичким конструкцијама које су већ везане за неко друго темпорално значење).

Извори и цитирана литература

- Белић 1999: А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Изабрана дела Александра Белића, IX том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979: Н. Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXV, Београд, 1–178.
- Богдановић 1987: Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIII, Београд, 7–302.
- Видоески 1962: Б. Видоески, *Кумановскиот говор*, Скопје: Институт за македонски јазик, Посебни изданија 3.
- Вукадиновић 1996: В. Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*, *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд, 1–317.
- Динић 2008: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4.
- Живковић 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот: Музеј Понишавља, Културна баштина, књ. II.
- Жугић 2005: Р. Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, *Српски дијалектолошки зборник*, LI, Београд, 1–470.
- Жугић 2010: Р. Жугић, *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 13.
- Јовановић 2004: В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, *Српски дијалектолошки зборник*, LI, Београд, 313–688.
- Јовановић 2007: В. Јовановић, *Додатак Речнику села Каменице код Ниша*, *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, Београд, 403–520.
- Јуришић 2012: М. Јуришић, *Синтакса надежа у говору Горње Пчиње*, Докторска дисертација у рукопису, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ј. Марковић 2000: Ј. Марковић, *Говор Запаља*, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVII, Београд, 7–307.
- М. Марковић 1986: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXII, Београд, 243–500.
- М. Марковић 1993: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, други додатак, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIX, Београд, 151–398.
- Митровић 1984: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац: Библиотека народног музеја у Лесковцу, књ. 32.
- Михајловић 1977: Ј. Михајловић, *Лесковачки говор*, Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.
- Младеновић 2001: Р. Младеновић, *Говор шарпланинске жупе Гора*, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, Београд, 1–696.
- Младеновић 2010: Р. Младеновић, *Заменице у говорима југозападног дела Косова и Метохије*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 12.

- М. Павловић 1939: М. Павловић, *Говор Сретечке жупе, Српски дијалектолошки зборник*, VIII, Београд, 1–352.
- С. Павловић 2000: С. Павловић, *Детерминативни надежи у говору северозападне Боке*, Београд: Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 16).
- С. Павловић 2006: С. Павловић, *Детерминативни надежи у старосрпској пословноправној писмености*, Нови Сад: Матица српска.
- Реметић 1996: С. Реметић, *Српски призренски говор, Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд, 319–614.
- РБЕ 1984: *Речник на българския език*, IV (ДЕЯТЕЛЕН – Е), София: Българска академия на науките (Институт за българския език).
- РБЕ 2000: *Речник на българския език*. 10 (Н), София: Българска академия на науките (Институт за българския език).
- РБЕ 2002: *Речник на българския език*. 11 (О), София: Българска академия на науките (Институт за българския език).
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Синтакса 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, У редакцији академика М. Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Стевановић 1986: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, II: *Синтакса*, Београд: Научна књига (4. издање).
- Стојановић 2010: Р. Стојановић, *Црнотравски речник, Српски дијалектолошки зборник*, LVII, Београд, 1–1060.
- Тома 1998: П-Л. Тома, *Говори Ниша и околних села, Српски дијалектолошки зборник*, XLV, Београд, 1–473.
- Ћирић 1983: Љ. Ћирић, *Говор Лужнице, Српски дијалектолошки зборник*, XXIX, Београд, 1–190.
- Ћирић 1999: Љ. Ћирић, *Говори Понишавља, Српски дијалектолошки зборник*, XLVI, Београд, 7–262.

Marina S. Jurišić

PREPOSITIONS *OTKUDE(E)*, *NAKUD(E)* AND *DOKUD(E)* IN PRIZREN-TIMOK DIALECTS

The prepositions *otkud(e)*, *nakud(e)* and *dokud(e)* (meaning *od*, *prema (ka)*, *do*) are used in the Prizren-Timok dialect area with some exceptions: there are none in the area of the south-western part of Kosovo and Metohija, and Svrlijig, and some of these prepositions are also absent in certain dialects of the mentioned area.

These prepositions usually exhibit spatial and temporal correlations in analytical constructions, with the exception of preposition *otkud(e)*, which has not been found to indicate time in any of the examples. As regards the spatiality, the preposition *otkud(e)* with general case has only ablative meaning, the preposition *nakud(e)* with general case indicates adlative meaning not necessarily marked with attaining a goal, and the preposition *dokud(e)* shows adlativity which points out reaching the final goal of a directed movement. Regarding temporal relations, the preposition *nakud(e)* with general case achieves anteriority (setting the determined action before the temporal orient), while the preposition *dokud(e)* realizes terminativity (estimating the duration of the sentence predication with a determination of the endpoint).

These temporal constructions can carry the meaning of frequency, as well, i. e., the frequency of the determined action (recognizable only within a context in the analytical structures, which have already linked to some other temporal meaning).

Key words: Serbian dialects, Prizren-Timok dialect area, syntax of the cases, spatiality and temporality, prepositions *otkud(e)*, *nakud(e)*, and *dokud(e)*.

